

Лариса Петрівна Міщиха

кандидат психологічних наук, доцент,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
кафедра соціальної психології

ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ У СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ

У статті розкривається феноменологія поняття «творчий потенціал», піддаються аналізу його структурні складові, а також співвідношення категорій «потенційне» — «актуальне».

Ключові слова: творчий потенціал, творча сутність людини, можливості, потенційне, актуальне, творчий процес, самореалізація.

Рушійною силою і джерелом розвитку особистості є її творчий потенціал.

Мовиться про процес творчості як такий, у результаті якого створюються нові форми буття, суб'єктивна і об'єктивна реальність, для чого й залучаються потенційні сили і можливості людини як суб'єкта творчості.

Проблема творчого потенціалу особистості знайшла своє відображення у працях таких вчених, як Б. Г. Ананьєв, В. Г. Асєєв, Т. І. Артем'єв, Н. В. Кузьміна, А. М. Матюшкін, М. М. Муканов, Я. О. Пономарьов, С. Л. Рубінштейн, Д. І. Узнадзе, С. Ю. Степанов, Є. П. Варламова, Р. В. Ткач, В. О. Моляко та ін., де творчий потенціал розглядається на рівні вивчення потенційних та актуальних характеристик особистості. Основна ідея у наукових доробках вчених виражається в тому, що творчий потенціал інтерпретується як категорійна форма творчої активності особистості.

Мета статті: розкрити феноменологію поняття «творчий потенціал» і його місце у структурі особистості, визначити основні детермінанти переходу потенційного в актуальне.

Виокремлюють такі види визначень творчого потенціалу:

а) на основі розвитку пізнавальних психічних процесів: сенсомоторний, перцептивний, мнемічний, уявний (ілюзорний), мисленневий, комунікативний;

б) на основі пріоритету предметної галузі: математичний, аналітичний, інтелектуальний, образний, просторовий, креативний, лінгвістичний, мовний, гуманітарний, музичний, літературний, художньо-творчий, прикладний, образотворчий, інженерний, педагогічний, фізичний, руховий, технічний;

в) на основі відношення до властивостей психіки: загальний, спеціальний, специфічний або парціальний, «первинний творчий потенціал» [7, с. 178].

Творчий потенціал розкривається як особистісне утворення, що належить суб'єкту, вміщує в собі комплекс внутрішніх потенцій і ресурсів,

які проявляються в діяльності, спрямованій на отримання нових (як для особистості, так і для суспільства загалом) результатів, що забезпечують можливість творчого росту — розвитку суб'єкта протягом його життя.

Динаміка і розвиток творчої активності виступають як діалектичний процес переходу потенційного та інтелектуального в актуальне функціонування творчої активності, своєрідного плану продуктивної діяльності, її програми на основі ретроспекції і моделювання перспектив. Потенційне моделювання забезпечує прогнозування, а пізніше і реальне функціонування за можливості передбачення і варіативності втілення. Розвиток творчого потенціалу пов'язується із задіяним механізмом внутрішньої активності суб'єкта і продуктивністю творчих свідомих і підсвідомих процесів. Творчий потенціал не можна розглядати як рівнозначний іншим потенціалам, оскільки кожний вид діяльності вміщує елементи творчої дії [6, с. 6]. Творчий потенціал постає у вигляді багатокомпонентного явища, в якому сутнісно представлені змістові рівні пізнавально-перетворювальної активності людини, визначені як: візуальна, вербальна, реконструктивна, текстова, образно-евристична, інтелектуально-мисленева та синтетична творчість [4, с. 285].

У психологічних дослідженнях відмічалось, що особистість розвивається у двох сферах — потенційній й актуальній. До сфери потенційного відносяться:

а) природні особливості, властиві людині; б) здібності; в) соціальні можливості суспільства, що можуть бути використані для особистісного розвитку. До сфери актуального відносяться: а) якісно перетворене потенційне; б) зовнішні прояви реально функціонуючого [4, с. 4]. Звідси, розвиток особистості буде гармонійним, якщо здійснюватиметься з обох сторін, а не ізолювано.

На думку І. П. Манохи, творчий потенціал особистості, його змістові й динамічні складові доцільно визначати за принципом антиномій (або антиномічності), що стверджує наявність у межах одного явища співіснування і протидії двох протилежних, полярних тенденцій. Відповідно до даного принципу творчий потенціал визначається за двома основними змістовими одиницями:

— як генералізована особистісна здатність продукувати нові образи дійсності на підставі елементів наявного досвіду;

— як системоутворювальна здатність переборювати вплив старого досвіду, що стримує процес продукування якісно нових елементів дійсності [4].

Творчий потенціал включає комплекс творчих задатків, які виявляються і розвиваються у творчій діяльності, а також комплекс психічних новоутворень особистості протягом її вікового дозрівання. Він базується на уявленні і фантазії, асоціативних зв'язках, багатстві інтуїтивних процесів, емоційній різноманітності й емпатійних почуттях, які здійснюються у процесі творчої діяльності. Творчий потенціал, за О. К. Чаплигіним, перш за все конкретно-історичний індивідуальний прояв творчої сутності людини як найважливішої складової частини її сутнісних сил. Це — інтегральна

якість людини, яка виражає міру активності індивіда у процесі освоєння і переробки енергії, інформації, які поступають зовні, а також виробляються самою людиною. Творчий потенціал особистості виявляється у реалізації здібностей і потреб, інших внутрішніх якостей духовного світу людини, і найбільш повно розкривається у діяльності, спілкуванні, пізнанні, які здійснюються переважно на основі внутрішньої детермінації функціонування свідомості і поведінки людини. Творчий потенціал особистості — це сумований продукт природно-космічного і соціально-духовного розвитку буття, він унікальний, специфічний, принципово необмежений. Його історичні прояви минуці і обумовлені рівнем соціально-економічного, технологічного, інтелектуального, морального та інших форм розвитку суспільства [10, с. 110].

Творчий потенціал носить комплексний, цілісний характер і виявляється на всіх рівнях індивідуальності: на біопсихофізіологічному, психологічному, соціальному, духовному. Для свого функціонування, розвитку і реалізації він потребує певних затрат фізичної та психічної енергії, інформаційно-енергетичного забезпечення. Як феномен, що розвивається, творчий потенціал має специфічні підструктури, взаємодія яких забезпечує сталість і цілісність творчих проявів людини, його динаміку в цілому. Він займає особливе місце у системі потенціалів людини, «пронизуючи» останні, оскільки являє собою якісну характеристику життєдіяльності індивіда, міру його активності у ставленні до себе, свого життя, до інших людей, суспільства, природи, космосу [10, с. 111–112].

На думку С. Ю. Степанова, творчий потенціал — це психоенергетична напруга, що виникає між устремліннями, можливостями і реальним життям людини. Він реалізується у рефлексивно-творчому зусиллі, тобто в зусиллі, що спрямоване на досягнення раніше недосяжного, на реалізацію того, що до даного моменту не було реалізоване, на устремління за межі самого себе. З допомогою творчого зусилля людина може здобути у своєму житті те, що першочергово їй не було дано від природи або у процесі виховання й освіти. Воно і визначає унікальність і життєву стратегію особистості [8, с. 153].

Для глибшого розуміння феномена «творчий потенціал» слід взяти до уваги такі фактори, як: задатки (як вроджена якість), соціальне середовище (зовнішні умови впливу) і особистісна активність (життєва позиція особистості). Саме останній фактор визначає особистість як унікальну цілісну систему, яка виступає «відкритою можливістю» самоактуалізації, володіє потенціалом безперервного саморозвитку й самореалізації.

Усвідомлення особистістю власних здібностей знімає бар'єри між актуальним і потенційним у її психологічній організації. Потенції особистості актуалізуються, усвідомлені здібності об'єктивуються. Особистість виявляє в них нові грані і включає у свою ціннісно-смыслову структуру [1, с. 16].

Творчий потенціал — це «не тільки здатність до створення нового (в науці або мистецтві тощо), але і нестандартність ставлення до себе, своєї праці, спілкування, взаємодії з іншими людьми, розв'язання найрізноманітніших проблемних ситуацій» (Т. Галкіна). Творчий потенціал — це

«творчий дар», його неможливо набути в процесі освіти, як знання, вміння, навички. Він визначається у процесі співтворчості, проте далі культивується в собі самою людиною. У результаті своїх творчих зусиль індивід може підпорядкувати своїй волі, своїм цілям і планам власну психофізіологічну організацію, свій темперамент [8]. Реалізація творчого потенціалу в інноваційній діяльності пов'язана з механізмом інтелектуальної активності суб'єкта, продуктивністю підсвідомих процесів. Якщо зусилля людини перевищують по величині її наявні ресурси (прагнення і цінності людини вищі, ніж її актуальні ресурси), то у цьому випадку людина власними зусиллями збільшує свої ресурси й можливості (як психологічні, так і матеріальні), а значить, і горизонти власного саморозвитку. Звідси можна говорити, що людина, проявляючи творчий потенціал, одночасно його і нарощує. Творчий потенціал, реалізуючись у творчих зусиллях, пов'язує можливості людини і її реальне життя в єдиний процес життєтворчості, в якому кожна мить може бути народженням нових можливостей і їх реалізацією.

Для визначення коефіцієнта розвитку творчого потенціалу людини (чи творчого безсилля) Є. П. Варламова, С. Ю. Степанов пропонують таку умовну формулу:

$$\text{ДТП} = \text{КТП} - \text{ВТП} = \text{З} - \text{М},$$

де ДТП — динаміка розвитку творчого потенціалу, КТП — кінцевий творчий потенціал, ВТП — вихідний творчий потенціал, З — величина зусиль людини, М — рівень актуальних можливостей людини.

Таким чином, умовна величина творчого потенціалу позитивна, якщо зусилля людини перевищують її можливості, тобто є рефлексивно-творчими, і негативна, якщо зусилля людини менше її можливостей. Від'ємна величина динаміки творчого потенціалу відображає творче безсилля людини [2, с. 127].

На сьогоднішній день у психологічній практиці є чималий арсенал методів розвитку креативності: одні з них пов'язані з підвищенням рефлексивної культури, інші — із стимулюванням особливого психічного стану творчої активності — натхнення, треті — із застосуванням методів активізації пошуку ідей, четверті — з розвитком імажинативних здібностей, п'яті — з пошуком внутрішніх спонукальних причин активізації творчої активності.

У процесі продуктивної діяльності творчий потенціал реалізується й накопичується у творчій активності особистості. Відповідно, творчий потенціал і творча активність особистості виступають у цьому феноменологічному ряді у парі, доповнюючи один одного. Творча активність визначається мірою залучення особистості до перетворювально-творчої діяльності на основі творчого потенціалу. Вона є умовою виявлення і розвитку творчого потенціалу особи та механізмом реалізації її творчих здібностей. Творча активність виявляється у трьох категоріальних формах: в особистості як творчому потенціалі у вигляді інтеріоризації, у соціумі як творчому процесі діяльності у вигляді екстеріоризації з метою створення і розповсю-

дження творчого досвіду і знову в особистісній інтеріоризації як творчому особистісному новоутворенні, набуваючи на основі накопиченого творчого та інтелектуального досвіду нової форми особистісного саморозвитку [9, с. 10–11].

Характеристиками творчого потенціалу є:

- творча спрямованість інтересів (у тому числі професійних);
- потреба у новаторській діяльності;
- схильність до інновацій;
- високий рівень загального і деяких спеціальних видів інтелекту;
- схильність до формування асоціативних зв'язків;
- розвинута уява;
- розвинута вольова регуляція поведінки і діяльності;
- самостійність;
- вміння керувати своїм станом, у тому числі стимулювати свою творчу активність [3, с. 172].

В. О. Моляко виокремлює такі основні складові творчого потенціалу особистості:

1) задатки, нахили, що виявляються в підвищеній чутливості, певній вибірковості, наданні переваг чомусь перед чимось іншим, загальною динамічністю психічних процесів;

2) інтереси, їх спрямованість, частота й систематичність проявів, домінування пізнавальних інтересів;

3) допитливість, потяг до створення нового, нахили до пошуку й розв'язання проблем;

4) швидкість у засвоєнні нової інформації, створення асоціативних масивів;

5) нахили до постійних порівнянь, співставлень, вироблення еталонів для наступних порівнянь, відбору;

6) прояви загального інтелекту — розуміння, швидкість оцінювань та вибору шляхів розв'язку, адекватність дій;

7) емоційне забарвлення окремих процесів, емоційне ставлення, вплив почуттів на суб'єктивне оцінювання, вибір, надання переваг;

8) наполегливість, цілеспрямованість, рішучість, працелюбність, систематичність у роботі, сміливе прийняття рішень;

9) творча спрямованість на пошуки аналогій, комбінування, реконструювання, нахили до зміни варіантів, економність у рішеннях, використанні часу, засобів та ін.;

10) інтуїтивізм — здібність до прояву неусвідомлюваних швидких (часом миттєвих) оцінок, прогнозів, рішень;

11) порівняно швидке й якісне оволодіння вміннями, навичками, прийомами, технікою праці, майстерністю виконання відповідних дій;

12) здібності до реалізації власних стратегій та тактик при розв'язанні різних проблем, завдань, пошуку виходу зі складних, нестандартних, екстремальних ситуацій [5, с. 15–16].

Творчий потенціал проявляється у вигляді сукупності різних можливостей, потенціалів: перетворювально-предметного (навички, уміння, здіб-

ності), пізнавального (інтелектуальні здібності), аксіологічного (ціннісні орієнтації), комунікативного (морально-психологічні якості), художнього (естетичні здібності).

Розкриття потенціалу особистості в першу чергу залежить від розвитку здібностей особистості, особливо тих, які мають відношення до діяльності або відповідають спрямованості особистості. Розвиток здібностей у зрілої особистості здійснюється у процесі самонавчання і професійної діяльності, коли суб'єктом ставляться завдання особистісно-професійного росту. У процесі інтелектуального розвитку поповнюються знання, розширюється кругозір, формуються інтелектуальні вміння, що, у свою чергу, сприяє формуванню нових інтелектуальних потреб, цілей і мотивів. Суб'єкт набуває якостей, необхідних для виконання тієї чи іншої діяльності. І, нарешті, регулятивний аспект проблеми — формування і розвиток відповідних вмінь та навичок. Саме в розвитку системи «здібності — якості — вміння — мотиви — смислоутворення» і закладені основні механізми розкриття потенціалу особистості [3, с. 169]. Цей процес здійснюється на основі продуктивної рефлексії і «Я-концепції», адекватної мотивації досягнень.

А. Матюшкін розглядає творчий потенціал як основу обдарованості (при чому обдаровані особистості мають високий творчий потенціал). Вагомою його характеристикою є яскраво виражена пізнавальна потреба.

Творчий потенціал — це передумова для творчого процесу, з однієї сторони, і його результат — з іншої. І якщо особистість реалізує у своєму житті більше ресурсів, ніж у неї є на даний конкретний проміжок життя, якщо вона висуває перед собою далекі цілі і спрямовує творчі зусилля на втілення власних мрій, то це підвищує її творчий потенціал. Відповідно, таку життєву стратегію можна охарактеризувати як життєтворчість. Якщо ж має місце зворотній процес — пасивність, інфантилізм особистості, при яких вона не розвиває вроджені задатки, можливості, внесок середовища (освіта, навчання, виховання), не проявляє активність у пошуку застосування власних можливостей і уподобань, то має місце процес збіднення особистості, при якому вона поступово стає соціокультурним споживачем, проявляючи творче безсилля. Якщо брати за основу те, що творчий потенціал іманентно присутній в кожній людині, виражаючи її первинну духовно-творчу природу (особистість в потенції), то ситуації з творчим безсиллям говорять не про його відсутність, а, швидше, нерозкриття. Мова йде про об'єктивні і суб'єктивні перешкоди (бар'єри) на шляху до розкриття творчого потенціалу. До об'єктивних причин відносимо зовнішні умови, не сприятливі для розвитку самої особистості (сирітство, неблагополучна сім'я, серйозні фізичні вади, захворювання, екстремальні умови та ситуації), та суб'єктивні чинники (пасивність, інфантилізм, конформізм, залежність, стереотипність мислення, низька самооцінка, покладання на авторитети, система пріоритетів, де творчості немає місця (здатність до надмірного прагматизму і раціональності) та ін.). Перетворення потенційного в актуальне, в дійсне — вагомий етап у процесі розвитку особистості.

Творчий потенціал особи як відносно стійка система завжди багатший, ніж вимоги конкретної діяльності. Крім того, людині властиве прагнен-

ня до безперервного розвитку своїх потенцій. Цілісність особи, на думку В. Штерна, ніколи не є завершеною і визначеною раз і назавжди конструкцією, вона неоднозначна, існує водночас реально і потенційно.

Справжнє буття людини як особистості — це сфера її виходу за межі самої себе. Особа постійно екстраполює себе у майбутнє, а своє ідеальне уявлення про нього — у сьогодення. Тому творчий потенціал людини завжди більший за той, що можна зафіксувати, а сама вона багатша змістом за все те, що бачимо в актах її конкретної діяльності. Багатство можливостей особистості, практична невичерпність її творчого потенціалу і становлять ту основу, яка забезпечує її розвиток, дає можливість наповнювати «змістом» власне життя, вибудовувати таку ж невичерпну його стратегію.

Список використаних джерел

1. Анциферова Л. И. Личность в динамике: некоторые итоги исследования / Л. Анциферова // Психологический журнал. — 1992. — Т. 13. — № 5. — С. 12–25.
2. Варламова Е. П., Степанов С. Ю. Психология творческой уникальности / Е. Варламова, С. Степанов. — М.: Институт психологии РАН, 2002. — 256 с.
3. Деркач А. А., Зазыкин В. Г. Акмеология: Учебное пособие / А. Деркач, В. Зазыкин. — СПб.: Питер, 2003. — 256 с.
4. Маноха І. П. Психологія потенціалу індивідуального буття людини: онтологічно орієнтований підхід: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.01 / Маноха Ірина Петрівна. — Київ, 2002. — 462 с.
5. Моляко В. О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема / Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. — Житомир: Рута, 2006. — 320 с.
6. Овчинников В. Ф. Научно-технический прогресс и развитие творческого потенциала работника производства / В. Ф. Овчинников. — Л.: Изд-во Ленингр. гос. ун-та, 1974. — 175 с.
7. Петров К. В. Формирование творческого потенциала учащихся как условие акмеологически задаваемого развития / К. В. Петров // Мир психологии. — 2006. — № 4. — С. 174–180.
8. Степанов С. Ю. Рефлексивная практика творческого развития человека и организаций. — М.: Наука, 2000. — 174 с.
9. Ткач Р. В. Психологічні особливості творчої активності особистості. — Запоріжжя: В-во ЗДІА, 1999. — 24 с.
10. Чаплигін О. К. Творчий потенціал людини як предмет соціально-філософської рефлексії: дис. ... д-ра філософ. наук: 09.00.03 / Чаплигін Олександр Костянтинівич. — Харків, 2001. — 391 с.

Л. П. Мищиха

кандидат психологических наук, доцент,
Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника

ТВОРЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ В СТРУКТУРЕ ЛИЧНОСТИ

Резюме

В статье раскрывается феноменология понятия «творческий потенциал», под-
даются анализу его структурные составляющие, а также соотношение категорий
«потенциальное» — «актуальное».

Ключевые слова: творческий потенциал, творческая сущность человека, воз-
можности, потенциальное, актуальное, творческий процесс, самореализация.

L. Mishchyha

candidate of psychological sciences, Associate Professor,
Carpathian National University named after Vasil Stefanik

CREATIVE POTENTIAL IN THE STRUCTURE OF PERSONALITY

Summary

In the article the phenomenology of «creative potential» concept is revealed, its
structural components are analyzed. The correlation of categories «potential-actual»
is investigated also.

Key words: creative potential, creative essence of man, possibility, potential, ac-
tual, creative process, self-realization.